

İHTİMAN

rak geçen bu binalara ait vakıflar da vardı. Bu vakıf kayıtlarına göre burada idareciler, aşçılar ve ekmekçilerden oluşan on yedi görevli hizmet yapıyordu. 932'de (1526) bir kasaba ve on yedi köyden oluşan İhtiman nahiyesi vakfın bir parçasıydı. 951 (1544), 977 (1570) ve 1004 (1596) tarihli tahrir defterlerindeki kayıtlara göre vakfa II. Mehmed devri sonlarına doğru el konulmuş, II. Bayezid burayı yeniden vakıf haline getirip eski statüyü tesis etmiş, bu durum daha sonraki padişahlar tarafından da kabul görmüştü.

932 (1526) tahriri, İhtiman ve bölgesinin bugüne ulaşan en eski kaynağı durumundadır. Bu defterden öğrenildiğine göre bölge, Osmanlılar'ın eline geçtiğinde nüfus bakımından oldukça seyrek bir yerleşim alanıydı. Burada Slavca ad taşıyan yalnızca üç köy bulunmaktaydı (Fafona, Stipon, Vražene). Ayrıca on dokuz hanelik bir hristiyan topluluğu da elli üç hânedan müteşekkil müslüman nüfus ile beraber İhtiman'da yaşamaktaydı. Bunun dışında bölgede Türkçe adlar taşıyan on beş küçük Türk köyü vardı. Bunların sakinlerinin önemli bir bölümünü, Mihaloğlu beyleri idaresinde akıncı olarak hizmet eden ve muhtemelen XIV. yüzyıl sonlarından beri İhtiman ovasında yerleşmiş olan Yörükler oluşturmuyordu. 1544'te Slavca adlar taşıyan iki hristiyan köyü daha kuruldu (Belitsa ve Çariçino). Müslümanlar nahiyenin toplam nüfusunun üçte ikisini oluşturmaktaydı.

XVI ve XVII. yüzyıllarda İhtiman küçük bir kasaba olarak kalmışsa da gelip geçen yolcuların misafir edildiği ve doyurulduğu önemli bir zâviye-imareti sebebiyle bütün seyyahlarca takdirle zikredilen bir yer olma özelliğini sürdürdü. Seyyahların bu kayıtları, H. Hynkora tarafından toplanmış olup eserde 1061'de (1651) kasabayı gören Evliya Çelebi'nin ayrıntılı tasvirleri de yer almıştır. Buna göre yörük beyi burada oturmakta ve 300 yörük ile sefere gitmekteydi. Evliya Çelebi'ye göre camileri, iki tekkesi, bir hamamı, 100 kadar dükkânı, üç hanı, çeşmeleriyle güzel bir kasaba olan İhtiman'da 600 ev vardı. Ancak bu sonuncu rakam hayli yüksektir. Nitekim 1596 tahririnde burada sadece 100 kadar ev tesbit edilmişti ve bunların üçte birini hristiyanlar teşkil ediyordu.

1792-1804 yıllarında "Dağlı isyanları" (kârdžalı) denilen karışıklıklar devresinde İhtiman kazası büyüksıkıntılarla karşı karşıya geldi. Özellikle askerlikten çıkarılmış eşkıya grupları müslüman ve hristiyanların köylerini tahrip edip yağmaladı-

lar. Baş İsalu, Baraklar, Kılıçlar, Kocılar, Saraçlar ve Otaşlı köyleri Stiponje, Çariçino ve Vražene adlı hristiyan köyleri gibi ortadan kalktı. Yerleri ve yurtları tahrip edilen halk etrafı surlarla çevrili olan İhtiman'a kaçtı. Kalabalık Stiponje hristiyanları da kasabaya gelip zamanla burada hâkim unsur haline geldiler. Bu durum, 1825'te inşa edilen yeni ve büyük bir kilisenin varlığından da anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kasabanın ve kazanın hristiyan nüfusunda giderek müslümanlara nisbetle hızlı bir artış oldu; hristiyan aile hâne birimi büyüdü. 1845 Osmanlı nüfus defterine göre Karalar adlı Türk köyünde bir hânedede ortalama 3,94 kişi varken Belitsa adlı hristiyan köyünde bu rakam 6,92 idi. 1873'te *Tuna Vilâyeti Salnâme-si*'ne göre toplam nüfusun sadece % 27'si müslüman unsurdan oluşuyordu. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kasaba ve köylerin müslüman nüfusunun tamamı iç bölgelere çekildi. Onların yerlerine Bulgar nüfusu yerleşti. Bulgar sayımlarına göre 1887'de burada sadece otuz beş hâne, 1900'de on dört hâne, 1926'da dört hâne Türk nüfusu kalmıştı. Bu yıllar zarfında Osmanlı binalarının önemli bir kısmı ortadan kalktı. Sadece Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Zâviyesi ve Hamamı ayakta kaldı. 1980'lerde hamam iyi bir şekilde restore edilerek bir şark kahvehanesi haline getirildi. Zâviye ise harap bir durumdaydı (bk. GAZİ MİHALOĞLU MAHMUD BEY CAMİİ). 1980'lerde İhtiman'ın nüfusu 12.265 kadardı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 130 (1525-1526 tarihli), s. 600-606; nr. 236 (1544 tarihli), s. 607-624; nr. 492 (1570 tarihli), s. 724-739; TK, TD, nr. 61 (1596 tarihli), vr. 356^b-363^b; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 390; C. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Prag 1877, s. 91-92; J. N. Šišmanov, "Stari Putovanija Prez Balgarija v posoka na Rimski Pât", *Sbornik za Narodni Umudvorenija*, Sofia 1891, IV, 366; H. Wilhelmy, *Hochbulgarien*, Kiel 1935, s. 128-130, 168-169, 203-204; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Balgarija*, Sofia 1939, s. 170; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntniss Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, s. 35-36; M. Kovačeva, *Ihtiman, Istoričeski Očerk*, Sofia 1967; H. Hynkova, *Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 16. Jahrhundert als Quelle für die historische Geographie Bulgariens*, Sofia 1973; K. Miyatev, "Prilozi kām srednovekovnata arheologija na Balgarski zemi, III. Starini v Ihtiman i Novi Han Sofijsko", *Godišnik na Narodnija Arheologičeski Muzej Sofia*, III, Sofia 1921, s. 242-285; Semavi Eyice, "Sofya Yakınında İhtiman'da Gazi Mihaloğlu Mehmed Bey İmaret-Camii", *KAM*, IV/2 (1975), s. 49-61; *Entsiklopedija Balgarija*, Sofia 1982, III, 233-235.

MACHIEL KIEL

İHTİRÂ'

(الإختراع)

Örneği bulunmayan

bir nesneyi yaratmak anlamına gelen, ayrıca Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için geliştirilen delillerden birinin adı olan kelâm terimi
(bk. İSBÂT-ı VÂCİB; YARATMA).

İHTİRAS

(bk. HIRS).

İHTİRÂS

(الإحتراس)

Yanlış anlaşılma ihtimali bulunan ifadenin ardından sakınca kaydı getirmek suretiyle yapılan ve tekmil de denen itnâb türü
(bk. ITNÂB).

İHTİSAB

(bk. HİSBE).

İHTİSAR

(bk. MUHTASAR).

İHTİSAR

(الإختصار)

Bir hadisi

kısaltmak anlamında terim.

Sözlükte "kısaltma, sadeleştirme, basitleştirme, gereksiz ayrıntılardan arındırma" gibi anlamlara gelen ihtisâr, terim olarak "bir hadisi ihtiva ettiği mânaları daha az kelimelerle ifade edecek şekilde kısaltmak, özetlemek" demektir. "Hadisin gerekli görülen bir bölümünün rivayet edilmesi demek olan iktisâr da bu kelime ile ifade edilmektedir.

Hadislerin mânen rivayet edilmesini de ifade eden ihtisarin câiz olup olmadığı konusunda üç görüş ortaya konulmuştur. 1. Hiçbir sınırlamaya gerek olmaksızın ihtisar yapmak câizdir. Mücâhid b. Cebr, Yahyâ b. Maîn ve Müslim b. Haccâc'ın benimsediği bu görüşe göre ihtisar yaparken mânanın bozulmaması esastır. 2. Hadisin bir kısmını hazfederken bazan yanlış anlamalara yol açacak şekilde mâna bo-

zulacağı için ihtisar câiz değildir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan, "Ümmetimden ya da yahudi veya hristiyanlardan kim beni duyar da bana iman etmezse cennete giremez" (IV, 396) meâlindeki hadis, "Yahudi veya hristiyan kim duyarsa cehennem girer" anlamına gelecek şekilde kısaltılmış, ancak Arapça metnin verdiği imkân sebebiyle İbn Hibbân gibi önde gelen bir muhaddis tarafından "سمع" (işitti) kelimesi "سَمِعَ" (işittirdi) şeklinde okunarak hadis, "Yahudi ve hristiyan kim işittirirse cehennem girer" mânasını kazanmıştır. İbn Hibbân ayrıca bu hatalı okuyuşa dayanarak kitabında "Ehl-i kitaba hoşlanmayacakları şeyleri duyuranların cehenneme girmelerinin vücûbu" şeklinde açtığı başlık altında bu rivayete yer vermiş ve zimmînin gıybetini yapmanın haram olduğuna delil olarak kullanmıştır (İbn Balabân, XI, 238). İmam Mâlik, Abdülmelik b. Umeyr el-Kıbtî ve Halîl b. Ahmed bu tür hatalara sebep olacağı endişesiyle ihtisarı uygun görmemişlerdir. 3. İhtisar bazı şartlarla câizdir. Buna göre ihtisarı, mânayı neyin bozup neyin bozmayacağını bilecek seviyedeki âlimlerin yapması, ihtisar ederken metinde bulunması gereken unsurlardan herhangi birinin atılmaması gerekir. Âlimlerin çoğunluğunun benimsediği bu görüş yanında şu şartlar da ileri sürülmüştür: İmam Mâlik ve İbn Uleyye'nin yaptığı gibi rivayetinde şüpheye düşülen yerler hadis metninden çıkarılabilir, ancak çıkarılan yerin kalan metnin cümle yapısı itibarıyla ve mânâ bütünlüğü açısından ilgisiz bulunmamalıdır. İhtisar edilecek hadis, daha önce aynı râvi veya bir başkası tarafından tam olarak rivayet edilmişse ihtisar câiz, aksi halde bir hüküm veya sünnet zayi olacağı için câiz değildir. Ayrıca bu durumda, daha önce hadisi tam olarak rivayet eden kimsenin onu ihtisar ettiğinde "ilâve yapmış" veya "unutmuş" gibi ithamlara mâruz kalması muhtemelse ihtisardan kaçınmalıdır. Hadisi ilk rivayeti sırasında ihtisar eden râvi için benzer ithamlar hatıra geliyorsa aynı hadisi daha sonra tam olarak rivayet etmesi gerektiği görüşü de ileri sürülmüştür. Dolayısıyla râvi bu durumu dikkate alarak hadisi önce ihtisar etmeksizin nakletmelidir. Temel hadis kitapları da dahil pek çok kaynakta bu şartlara uyularak ihtisar yapıldığı görülmektedir.

Kitap ihtisarıyla ilgili ilk örneği, başlangıçta 10.000 hadis ihtiva ettiği rivayet edilen *el-Muvaṭṭa'*ı özetleyerek bu

günkü haline getiren İmam Mâlik vermiştir. Nesâî de hacimli bir kitap olan *es-Sünenü'l-kübrâ*'sını zayıf bazı hadisleri çıkararak *el-Müctebâ* adıyla ihtisar etmiştir. Daha sonraki dönemlerde bilhassa VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren hemen bütün usul ve rivayet kitapları ihtisar edilmiş, bunlardan bazıları üzerinde birden çok ihtisar çalışması yapılmıştır. Hadis usulü kitaplarından İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmü'l-hadîs*'ini Nevevî *et-Takrîb ve't-teysîr li-mâ'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, İbn Kesîr de *İhtîşârü 'Ulûmü'l-hadîs* adıyla özetlemiştir. Rivâyetü'l-hadîs türü kitapların ihtisarları arasında Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî'nin Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ini ihtisar ettiği *et-Tecridü's-şâhih*'i ile İbnü'd-Deybâ'nın Mecdüddin İbnü'l-Esir'e ait *Câmi'u'l-uşûl* adlı eseri ihtisar ettiği *Teyisrü'l-vuşûl ilâ Câmi'i'l-uşûl*'ü Türkçe'ye de çevrilmiş önemli muhtasarlardır (bk. MUHTASAR).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 396; Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kahire 1955, I, 4-5; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfız et-Ticânî), Kahire 1972, s. 289-293; Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 180-182; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 215-217; İbn Balabân, *el-İhsân fî takrîbi Şahihi İbn Hibbân* (nşr. Suayb el-Arnaûṭ), Beyrut 1412/1991, XI, 238; İbn Kesîr, *İhtîşârü 'Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Salâh Muhammed Muhammed Uveyza), Beyrut 1409/1989, s. 92; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 171-173; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, II, 251-256; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehâb Abdüllatif), Kahire 1379/1959, s. 315-316; Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî 'alâ Elfiyyeti'l-İrâkî* (Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 171-173; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm), Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkâm), s. 494-497; Tâhir el-Cezâîrî, *Tevcihü'n-nazar* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, II, 703-706; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşiş*, Kahire 1377/1958, s. 144; *Tecrid Tercemesi*, I, 469-470.

ABDULLAH AYDINLI

İHTİYAC (الإحتياج)

Karşılanmaması halinde
insanın zorluk
ve sıkıntıya düşmesine yol açan
gereksinmeler anlamında
fıkıh usulü terimi.

Sözlükte *hâv* ve bu kökten türeyen *ih-tiyâc* "bir şeye muhtaç olmak, arzu ve râğbetle meyletmek" anlamına gelir. Arapça'da isim olarak daha çok kullanılan *hâ-*

cet de (çoğulu *hâcât*, *havâic*) "bir şeye ihtiyaç duyma, ihtiyaç duyulan şey" demektir. Bir şeyin eksikliğiyle ortaya çıkan duygu gibi eksikliği hissedilen şeye de ihtiyaç denilmektedir. Fıkıh âlimleri, ihtiyaç kelimesini genel olarak zarureti kapsayacak bir anlamda kullanmakla birlikte bununla zarurettten aşağı bir derece kastedilir.

Tamamen nesnel olan zaruret ve tamamen keyfî olan arzudan farklı olarak ihtiyaç itibarı bir mahiyet taşır; insanın yaşamak için yemek yemesi bir zaruret olmakla birlikte acıktığında açlığını giderecek kadar bir şey yemesi ihtiyaçtır. İhtiyaç sadece açlığı giderecek herhangi bir şeye yönelikse de açlığı giderecek birden fazla alternatif varsa bunlardan birini yemek arzu ile alâkalıdır. Kısaca zaruret, insanın varlığının devamının kendisine bağlı olduğu şeyleri ifade ederken ihtiyaç, insanın hissettiği ve telâfi etmediği sürece sıkıntıya düşeceği ve bazı işlerini gereği gibi yapamayacağı eksiklikleri belirtmektedir. İhtiyaçlar itibarı bir esasa dayandığından, sırf ferdî-fizyolojik anlamının ötesinde mânevî ve medenî açılardan da toplumun dayandığı normatif esaslar ve toplumsal hayatın şartlarına bağlı olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı dünyevî hayatın devamı için gerekli olanlar kadar dinî hayatın devamı için gerekli olan ihtiyaçlar da birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görülmüş, ancak insanların dünya ile olan ilişkileri dinî esaslar açısından değerlendirilerek bu dünyada mevcut olan şeylerin ne anlamda ve ne ölçüde ihtiyaç olduğu söz konusu edilmiştir (Şâtîbî, II, 8 vd.). Çünkü belirli bir değer düzenine bağlı insanların gerek insan olarak gerekse bu değerlere bağlı ihtiyaçları esas itibarıyla değişmemekle birlikte bunların karşılanma yolları fizikî, coğrafî ve içtimai çevreye bağlı olarak değişmektedir. Bu husus, ihtiyaçla doğrudan ilgili hüküm ve icthadlarda da etkisini göstermiştir.

İhtiyaç kavramı esas itibarıyla insanın varlık şartlarını ifade eden en temel kavramdır. Bunun karşısı olan istîğnâ, kişinin muhtaç bir varlık olduğunu unutarak kendisini yaratıcısından bağımsız düşünmesi anlamında yaratıcısına isyanının esasını teşkil etmektedir. İnsanın muhtaç bir varlık olması onu bir çevre içinde hemcinsleriyle iş birliğine zorlamaktadır; bundan dolayı bütün faaliyetleri zaruri olsun veya olmasın bir ihtiyacı karşılamak için gerçekleşmektedir. İhtiyaç kavramı doğrudan insanla alâkalı olmakla birlikte çeşit-